

ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ НА РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПРИЙМАЮЧОЇ КРАЇНИ: ДОСВІД КИТАЮ

Дерід Ірина Олександрівна

к.е.н., доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

пл. Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

e-mail: i.a.derid@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1593-3132>

У статті вивчаються різні показники розвитку Китаю з моменту початку реформ в цій країні. Предметом дослідження є розвиток країни Китай. Метою статті є вивчення результатів взаємодії Китаю з транснаціональними корпораціями. Завдання дослідження полягає в тому, щоб дослідити темпи зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) і національного доходу на душу населення, рівень середньої заробітної плати, рівень бідності, показник якості життя населення, показник забруднення. У роботі використовуються загальні наукові методи, такі як аналіз, синтез, порівняння.

Під час проведення дослідження були отримані наступні результати: взаємодія Китаю з транснаціональними корпораціями призвела одночасно до різних результатів. З одного боку, країна стала багатішою, демонструє економічне зростання, зростання заробітної плати та урбанізації, рівень бідності скоротився, китайські банки стали лідерами на світовому ринку, країна стала одним з найбільших інвесторів у світі. З іншого боку, виник ряд проблем: надмірне забруднення, нерівномірний розподіл доходів, залежність від імпорту продовольства.

Висновки: взаємодія Китаю з транснаціональними корпораціями мала як позитивні, так і негативні наслідки. На думку ряду експертів економіка Китаю зараз розвивається в двох напрямках. Перший напрямок характеризується повільним зростанням тих галузей промисловості, які були традиційними для країни: виробництво сталі, суднобудування, промислове виробництво. У цих секторах уряд почав контролювати надлишкові потужності та дотримання світовим стандартам, в тому числі екологічних. Інший напрямок включає галузі, орієнтовані на виробництво послуг і використання нових технологій. В даний час Китай знаходиться на етапі структурних реформ в економіці, протягом яких, можливо, ця країна зможе вирішити свої проблеми.

Ключові слова: рівень бідності, якість життя населення, проблеми навколишнього середовища, урбанізація, прямі іноземні інвестиції, реформи в Китаї.

Постановка проблеми. Питанню бідності у світі присвячено багато матеріалів. На вході у штаб-квартиру Групи Всесвітнього банку у Вашингтоні на мармурі вибито девіз «Наша мета — світ без бідності». За мету було поставлено скоротити рівень бідності у світі із 1990 року по 2015 рік вдвічі. Мету було досягнуто в 2010 році із випередженням. Звісно, у світі залишаються великі обсяги населення, що проживають за межею бідності, а ті країни, що скоротили обсяги бідності значно підірвали деякі інші показники якості життя населення, особливо це стосується екологічної складової. Крім того, як зазначають експерти із суспільної організації Global Justice Now, часто країни, що розвиваються демонструють економічне зростання та зростання середнього доходу на душу населення в результаті фінансової допомоги від розвинених країн, торговельних угод та корпоративних інвестицій, однак ці показники досягаються одночасно із поглибленням нерівномірності розподілу доходів. Тобто, в результаті програм, що нав'язуються розвиненими країнами країнам, що розвиваються, тут відбувається такий тип розвитку, що дозволяє багатим багатіти, випуску зростати, а бідним й надалі біднішати [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рівень життя — це ступінь задоволення матеріальних та духовних потреб людини масою товарів та послуг. Ступінь задоволення потреб може бути різним, а тому зазвичай виділяють 4 можливі рівні життя:

достаток (споживання на такому рівні, що забезпечує всебічний розвиток людини), нормальний рівень (споживання за науково обумовленими нормативами), бідність (споживання на рівні відтворення робочої сили), злиденність або крайня бідність (мінімально припустимий за біологічними потребами рівень споживання). При цьому зазначений підхід не є загальноновизнаним. Крім того, через різну вартість життя в різних країнах, рівень бідності визначається у кожній національній економіці різною сумою, вираженою в доларах. Як зазначають у Всесвітньому банку, національна межа крайньої бідності, як правило, відображає межу, нижче за яку мінімальні потреби людини із харчування, одягу та житлі, не можуть бути задоволені в зазначеній країні. Тому виходить, що показник межі крайньої бідності (виражений у доларах США) у багатших країнах буде вищим ніж у бідних країнах. Таким чином, у різних країнах відрізняється розуміння того, хто є бідним. Тому дізнатися про кількість людей у світі, що живуть в умовах крайньої бідності, просто склавши кількість тих, хто вважається бідним у різних країн, буде методологічно неправильним. У 1990 році група незалежних дослідників і співробітників Світового банку запропонувала вимірювати чисельність бідного населення в світі з використанням стандартів, прийнятих в найбідніших країнах світу. Вони вивчили національні рівні бідності в деяких найбідніших країнах світу і перевели їх в

єдину валюту з використанням валютних курсів на основі паритету купівельної спроможності. На той момент рівень крайньої бідності становив близько 1 долара США на людину в день. Цей показник був прийнятий в якості основи для першого міжнародного показника рівня бідності. В 2005 році показник було перераховано на основі даних 15 найбідніших країн світу і рівень крайньої бідності було встановлено у розмірі 1,25 дол. США на людину на день, у 2011 році – у розмірі 1,90 дол. США [2]. За даними ООН, нині близько 767 млн людей живуть за прийнятою у світі межею крайньої бідності – 1,90 дол. США на день, 70 % цих людей – це мешканці Південної Азії та африканських країн південніше Сахари [3]. Таким чином, за межею бідності на 2016 рік у світі проживало трохи більше 10,3 % населення світу. Як засвідчує статистика Всесвітнього Банку, на 1981 рік цей показник складав 44 %, на 1990 рік – 37 %, на 2012 рік – 12,7 %. При цьому найбільше крайня бідність за цей період скоротилася в Китаї – з 1981 року по 2011 рік межу крайньої бідності тут подолали 753 млн мешканців [4]. Однак показник якості життя в Китаї за однією із методологій, які нині використовуються у світі, поставив країну на останнє місце з-поміж 51 аналізованої країни, в основному через надмірно високий показник забрудненості [5].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. На сьогоднішній день існує багато методик, що дозволяють визначити рівень бідності, якість життя населення, рівень благополуччя та інші показники. Чим більшу кількість показників береш до уваги, тим очевиднішим стає, що вирішення одних проблем в країні часто супроводжується загостренням інших.

Мета статті. Дослідження різнонаправленості динаміки деяких показників розвитку Китаю протягом періоду його активної взаємодії із іноземними транснаціональними корпораціями.

Виклад основного матеріалу. Ні для кого не є таємницею, що транснаціональні корпорації нині є найпотужнішими гравцями на глобальному ринку. Транснаціональні корпорації здійснюють прямі іноземні інвестиції у країни, що розвиваються. Розміри та багатство ТНК часто дають їм ненормальну силу впливу на місцевий уряд. Рішення у ТНК здебільшого приймаються із головних компаній, розміщених в розвинених країнах або офшорних зонах, а впливають вони на населення країн розміщення філіалів ТНК. Як зазначає автор книги «Великий бізнес & бідні люди. Як транснаціональні корпорації позбавляють бідності» Джон Маделей: наявність грошей у ТНК та їх обіцянки створити робочі місця для місцевого населення, роблять уряди приймаючих країн надмірно залежними. Крім того, постає питання, чи інвестиції ТНК, вкладені у країни, що розвиваються, дійсно сприяють досягненню певних цілей національних економік. Так, розміщення

ТНК у колишніх аграрних країнах, допомогло багатством із них стати на шлях індустріалізації, однак ТНК не переймаються долею приймаючих країн, а тому, якщо інша приймаюча країна буде для них більш перспективною, то вони виведуть свої інвестиції із колишньої приймаючої країни. При цьому уряди таких країн, прагнучи переходу до розвитку індустріальних експортоорієнтованих галузей, часто вже припинили підтримку сільського господарства, а люди перейшли із ферм на фабрики ТНК. Згортання діяльності ТНК у таких країнах неминуче призведе до катастрофічних соціальних наслідків. Крім того, як стверджує автор, у слабко розвинених країнах ТНК здебільшого створюють для місцевого населення такі робочі місця, що не вимагають високої кваліфікації. Це монотонна, вузькоспеціалізована праця, що не зможе бути застосована ніде, якщо філіал ТНК у даній країні закритися [6].

При цьому відносно низький рівень заробітної плати у країнах, що розвиваються, продовжує приваблювати ТНК (див табл. 1). На момент початку реформ 1978 року Китай не був виключенням. Через деякий час після початку реформ в Китаї, 400 із 500 існуючих у світі ТНК відкрили тут свої філіали.

Як видно із табл. 1, у країнах, що розвиваються, заробітні плати продовжують поступатися розвиненим країнам у кілька разів. Однак статистика чітко свідчить, що Китай вже не може однозначно сприйматися як джерело дешевої робочої сили. В 1990 році середньомісячна заробітна плата в Китаї складала 37 дол. США, що було менше, ніж у В'єтнамі (54 дол. США), однак на 2016 рік середньомісячна заробітна плата в Китаї складала вже 854 дол. США (зросла більше, ніж у 23 рази), а у В'єтнамі – 210 дол. США (зростання в 3,88 рази) [9, p.12].

Про зростання рівня життя в Китаї свідчить показник валового національного доходу на душу населення, який у 1990 році складав ще 990 дол. за паритетом купівельної спроможності, а в 2016 р. – 15500 дол. [10].

Кількість бідного населення в Китаї зменшилось протягом 1990-2010 років на 600 млн осіб. Уся ця маса перейшла в середній клас. Вважається, що середній клас у Китаї це вже освічені, конкурентоспроможні на ринку праці та впевнені у собі люди. Завдяки середньому класу у Китаї значно збільшився сукупний попит. Продажі продукції компанії Apple є найбільшими саме в Китаї, тут на 2015 рік вже знаходилось 28 фірмових магазинів і планувалося збільшити їх кількість до 40. Великою популярністю в Китаї користується мережа кофеїн Starbucks (на 2015 рік на території країни діяло 2000 кофеїн, у відповідь на попит до 2019 року керівництво компанії вирішило збільшити їхню кількість до 3400). В Китаї знаходить свій попит брендовий одяг (10 % загальних продажів компанії Nike), активно продаються автомобілі. Особливо добре йдуть продажі через Інтернет – близько 672 млрд дол. США

на рік витрачають китайці на інтернет-покупки [11].

При цьому розширення населення в Китаї стало надзвичайно високим: на 2012 рік коефіцієнт Джині складав – 0,42, при тому, що у 1975 році він складав близько 0,28. Підвищення доходів більшою мірою характерне для мешканців міст. І перспективи, що відкривають великі міста Китаю, приваблюють у них робітників із інших місцевостей. На 2016 рік в Китаї рівень урбанізації склав 57,35 %, а кількість мігрантів серед робітників склала

281,11 млн, з яких 169,4 млн – це внутрішні трудові мігранти, які працюють поза межами місць свого постійного проживання [12]. В результаті, не дивлячись на величезні розміри території Китаю, і на нормальний середній по країні рівень заселеності країни – 138 осіб на квадратний кілометр (приблизно такий же показник у Польщі та Франції), у містах-гігантах Китаю густота населення неймовірна висока (у Гонконгу – 6500 осіб на квадратний кілометр, в Макао – 21000).

Таблиця 1

Рівень середньої річної реальної заробітної плати в країнах [7, р.237,8]

Країна	Рік	Середня річна заробітна плата в дол. США за паритетом купівельної спроможності
Люксембург	2015	60369
США	2015	58714
Швейцарія	2015	58389
Об'єднане Королівство Великобританії	2015	41384
Японія	2015	35780
Італія	2015	34140
Південна Корея	2015	32062
Польща	2015	23998
Китай	2016	10248
Танзанія	2015	7488
Індія	2014	5425
Чад	2015	4452
Бангладеш	2014	4082
Бурунді	2015	3072
Мадагаскар	2015	2196
Дем. Респ. Конго	2015	636

Крім того, транснаціональні компанії в Китаї довгий час безконтрольно забруднювали навколишнє середовище, що негативно впливає на якість життя населення. Пекін, за даними 2017 року, знаходиться на 18 місці серед найбільш забруднених міст світу (для примітки зазначимо, що українське місто Дніпр у тому ж списку на 15 місці, а на першому – Аккра (Гана)), на 25 місці також китайське місто – Гуанчжоу. Слід зазначити, що на 2014 рік ситуація із забрудненням Китаю була значно гіршою: за рівнем забрудненості китайське місто Сіань стояло на 3 місці у світі, Гуанчжоу – на 8-му, Пекін – на 14, Шанхай – на 21 [13]. Покращенню ситуації, вочевидь, почала сприяти зниження темпів росту та нова політика Китаю, націлена на переорієнтацію виробництва з експортоорієнтованого на таке, що сприятиме підвищенню якості життя мешканців Китаю, на розвиток інфраструктури, на виробництво послуг. Однак екологічна ситуація в Китаї в цілому продовжує бути загостреною. Особливою проблемою Китаю є нестача сільськогосподарських угідь. Для забезпечення продовольством свого населення, що складає 22 % загального населення землі,

Китай має лише 7 % світових запасів сільськогосподарських угідь та 7 % світових запасів прісної води. Ще на початок 2000-х років із 100 мільйонів гектар оброблюваних земель Китаю, 1/10 вже була надзвичайно забруднена; 1/3 страждала від нестачі води та ерозії; 1/15 земель була засолена; близько 3% угідь поступово перетворювались на пустелю [14]. Саме тому, Китай один із найбільших імпортерів сільськогосподарської продукції у світі.

Протягом останніх років темпи економічного зростання Китаю скоротилися (див табл. 2). Такі зміни в показниках призвели до напружених диспутів серед експертів. Ряд із них стверджує, що це початок великої кризи в Китаї, інші зазначають, що це початок структурних реформ, які саме ініційовані урядом, аби відвести кризу.

Як стверджує ряд фахівців, економіка Китаю нині чітко розвивається у двох напрямках. Перший напрям характеризується повільним зростанням тих галузей, що довгий час були традиційними для країни: виробництво сталі, суднобудування, нерухомість, промислове виробництво. У цих галузях уряд почав контролювати надлишкові потужності,

відповідність світовим стандартам, в тому числі екологічним. Такий фактор як скорочення попиту у світі погіршує ситуацію в зазначених галузях. До іншого напрямку належать галузі, що орієнтовані на виробництво послуг та на застосування нових технологій. Сюди відноситься електронна торгівля, виробництво медичного обладнання та іншого високотехнологічного обладнання, послуги. Таким чином, у невиробничому секторі Китаю темпи зростання збільшуються, а у виробничому – скорочуються (за винятком високотехнологічних галузей) [16, с.4]. Економіка Китаю намагається стати менш залежною від експорту (в 2015 році, вперше з 2009 року, відбулося зниження експорту Китаю – на 2,8%), чому, звісно, сприяло і зниження світового попиту в цілому. Китай останніми роками демонструє постійне зростання своїх прямих нефінансових

інвестицій за кордон. В 2015 році їх обсяг сягнув 118,02 млрд дол. США [16, с.14]. Такі інвестиції дають Китаю ряд потенційних переваг, в тому числі можливість отримати високотехнологічний досвід, створити попит на продукцію, вироблену в Китаї [16, с. 24]. При усьому цьому, обсяги прямих іноземних інвестицій в Китай не знизилися, а продовжують зростати. В 2015 році їх обсяг склав 126,3 млрд дол., що на 6,4% вище ніж в 2014 році. Хоча обсяг прямих іноземних інвестицій у виробничій сектор Китаю в останні роки зменшується, однак значно збільшується їх обсяг у сектор послуг [16, с. 38-40]. Крім того, в 2013 році вперше в історії перше місце в банківській ієрархії світу зайняв китайський банк ICBC (Industrial and Commercial Bank of China) [17, с. 60].

Таблиця 2

Річне зростання ВВП Китаю у % [15]

Рік	Зростання ВВП у %
2007	14,231
2008	9,654
2009	9,4
2010	10,636
2011	9,536
2012	7,856
2013	7,758
2014	7,259
2015	6,9
2016	6,689

Висновки. Все більше дослідників відзначають, що глобальний ринок є позитивним явищем, однак вирішити соціальні проблеми людства він не може. Тому саме уряд має сконцентруватися на вирішенні соціальних проблем. Як свідчить досвід Китаю, відкритість країни для глобальної економіки в ролі «світової фабрики» дозволила отримати досвід та цілий ряд позитивних результатів: значне економічне зростання протягом багатьох років, зростання рівня національного доходу на душу населення, підвищення рівня середньої заробітної плати, зростання середнього класу та платоспроможного попиту населення, розвиток міст та підвищення рівня урбанізації. З іншого боку для Китаю проблемами стали: надмірна залежність ринку праці від умов на глобальному ринку, підвищення нерівності доходів населення, забруднення оточуючого середовища, включаючи втрату і без того дефіцитних сільськогосподарських земель та надмірну залежність від імпортованого продовольства, низький рівень індексу якості життя населення. Вихід із ситуації, що склалася, уряд Китаю став шукати у структурній переорієнтації економіки країни на розвиток сектору виробництва послуг та інших продуктів із високою доданою вартістю та із дотриманням світових

екологічних норм. На відміну від очікувань деяких експертів, це не привело до скорочення прямих іноземних інвестицій. При цьому Китай і сам став великим світовим донором інвестицій. Усе це дає змогу сподіватися на можливість Китаю вирішити ті соціальні та екологічні проблеми, що виникли на етапі формування необхідних для структурних реформ фінансових ресурсів. Якщо на перших етапах іноземним корпораціям у Китаї створювались сприятливі умови часто ціною поступки власним інтересам (здебільшого соціальним та екологічним), то тепер Китай досягнув того етапу, коли вже сам може виставляти умови зарубіжним транснаціональним корпораціям. В свою чергу транснаціональні корпорації Китаю починають відігравати у інших країнах, що розвиваються, ту роль, що західні ТНК у свій час відігравали у Китаї. Єдиною, на наш погляд, неприпустимою поступкою таких слабко розвинених приймаючих країн, що хочуть наслідувати досвід Китаю, може стати дозвіл зарубіжним ТНК нанести шкоду оточуючому середовищу. Адже ряд природних ресурсів, як відомо, не відновлюється. Платою Китаю за період накопичення коштів для структурних реформ, в тому числі, стала сума у 304 млрд дол. США, витрачена у 2011-2016 роках на

програму збереження водних ресурсів. Ця програма й надалі продовжуватиметься, однак деякі екологічні втрати Китаю вже є незворотними і їх обсяги вражають так само, як і обсяги економічного розвитку країни.

INFLUENCE OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS ON THE LEVEL OF LIFE OF THE POPULATION OF THE HOST COUNTRY: THE EXPERIENCE OF CHINA

Iryna Derid, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody sq., Kharkiv, Ukraine, 61022, e-mail: i.a.derid@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1593-3132>

The article is devoted to the study of various indicators of China's development since the beginning of the reforms. The subject of research of the article is the China's development. The goal is to study the results of China's interaction with transnational corporations. The objective is to examine the growth rates of gross domestic product (GDP) and national income per capita, the level of average wages, the level of poverty, the index of population's quality of life, the indicator of pollution. General scientific methods are used, such as analysis, synthesis, comparisons.

The following results were obtained: China's interaction with transnational corporations led simultaneously to different results. On the one hand, the country has become rich, shows economic growth, the increasing of wages and urbanization, the level of poverty has decreased, Chinese banks have become leaders in the global market, the country has become one of the largest investors in the world. On the other hand, a number of problems appeared: excessive contamination, uneven distribution of income, dependence on food imports.

Conclusions: China's interaction with transnational corporations had both positive and negative effects. According to a number of experts, China's economy now is evolving in two directions. The first direction is characterized by a slow growth of those industries that have been traditional for the country: steel production, shipbuilding, industrial production. In these sectors, the government began to control surplus capacity, compliance with world standards, including environmental ones. Another direction includes industries focused on the production of services and using new technologies. At present, China is at the stage of structural reforms in economics, during which it is possible that China will be able to solve its problems.

Keywords: poverty level, population's quality of life, environmental problems, urbanization, direct foreign investments, reforms in China.

ВЛИЯНИЕ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЙ НА УРОВЕНЬ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ ПРИНИМАЮЩЕЙ СТРАНЫ: ОПЫТ КИТАЯ

Дерид Ирина Александровна, к.э.н., доцент, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, пл. Свободы, 4, г. Харьков, Украина, 61022, e-mail: i.a.derid@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1593-3132>

Исследуются различные показатели развития Китая с момента начала реформ. Предметом исследования является развитие страны Китай. Целью является изучение результатов взаимодействия Китая с транснациональными корпорациями. Задание состоит в том, чтобы исследовать темпы роста валового внутреннего продукта (ВВП) и национального дохода на душу населения, уровень средней заработной платы, уровень бедности, показатель качества жизни населения, показатель загрязнения. Используются общие научные методы, такие как анализ, синтез, сравнение.

Были получены следующие результаты: взаимодействие Китая с транснациональными корпорациями привело одновременно к разным результатам. С одной стороны, страна стала богатой, демонстрирует экономический рост, рост заработной платы и урбанизации, уровень бедности сократился, китайские банки стали лидерами на мировом рынке, страна стала одним из крупнейших инвесторов в мире. С другой стороны, возник ряд проблем: чрезмерное загрязнение, неравномерное распределение доходов, зависимость от импорта продовольствия.

Выводы: взаимодействие Китая с транснациональными корпорациями имело как положительные, так и отрицательные последствия. По мнению ряда экспертов, экономика Китая сейчас развивается в двух направлениях. Первое направление характеризуется медленным ростом тех отраслей промышленности, которые были традиционными для страны: производство стали, судостроение, промышленное производство. В этих секторах правительство начало контролировать избыточные мощности, соблюдение мировых стандартов, в том числе экологических. Другое направление включает отрасли, ориентированные на производство услуг и использование новых технологий. В настоящее время Китай находится на этапе структурных реформ в экономике, в течение которых, возможно, Китай сможет решить свои проблемы.

Ключевые слова: уровень бедности, качество жизни населения, проблемы окружающей среды, урбанизация, прямые иностранные инвестиции, реформы в Китае.

Література

1. Эми Седги, Марк Андерсон. Благосостояние в Африке-2015: богатые богатеют, а бедность растёт. [Электронный ресурс]. Иносми.ру. – Режим доступа: <http://inosmi.ru/world/20150918/230318239.html> (дата звернення: 22.01.2018)
2. Обновленные сведения о глобальном уровне бедности: [Электронный ресурс]. Всемирный банк. – Режим доступа: <http://www.vsemirnyjbank.org/ru/topic/poverty/brief/global-poverty-line-faq> (дата звернення: 01.01.2018)
3. No poverty: why it matters? URL: http://www.un.org/sustainabledevelopment/wp-content/uploads/2016/08/1_Why-it-Matters_Poverty_2p.pdf (дата звернення: 01.01.2018)
4. Всемирный Банк. Бедность обзор: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vsemirnyjbank.org/ru/topic/poverty/overview> (дата звернення: 22.01.2018)
5. Quality of Life Index for Country 2012: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.num-beo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp?title=2012-Q1 (дата звернення: 22.01.2018)

6. John Madeley. *Big Business, Poor Peoples: How Transnational Corporations Damage the World's Poor*. New York, 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?isbn=1848134959> (дата звернення: 01.01.2018)
7. OECD Employment Outlook 2016. Paris: OECD publishing, 2016. – 240 p.
8. Haroon Bhorat. *Minimum Wages in Sub-Saharan Africa*: [Електронний ресурс]. A Primer Discussion Paper. No. 9204 July 2015. 35 p. Режим доступу: <http://ftp.iza.org/dp9204.pdf> (дата звернення: 02.01.2018)
9. Wayne M. Morrison. *China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United State*. Congressional Research Service. – 46 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33534.pdf> (дата звернення: 02.01.2018)
10. GNI per capita, PPP (current international): [Електронний ресурс]. The World Bank. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.PP.CD?locations=CN> (дата звернення: 02.01.2018)
11. Тучинская С. Кризис в Китае: что на самом деле происходит в Поднебесной и чем это грозит миру. Сегодня: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.segodnya.ua/lifestyle/fun/krizis-v-kitae-chto-na-samom-dele-proishodit-v-podnebesnoy-i-chem-eto-grozit-miru--689824.html> (дата звернення: 06.01.2018)
12. Wang D.H., Yang X.J., Hao F.J. A study on the spatial characteristics and correlation of migrant workers' urban integration and well-being: A case study of Xi'an (China) [Електронний ресурс]: 3rd International Conference on Agricultural and Biological Sciences. Series: Earth and Environmental Science 77 (2017). – Режим доступу: <http://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/77/1/012015/pdf> (дата звернення: 22.01.2018)
13. Pollution Index: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.numbeo.com/pollution/rankings.jsp?title=2014> (дата звернення: 22.01.2018)
14. Ласло Э. Макросдвиг (к устойчивости мира курсом перемен). Berrett-Koehler Publishers, 2002. – 280 с.
15. GDP growth (annual %). The World Bank: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.МКТР.KD.ZG?locations=CN> (дата звернення: 22.01.2018)
16. Перспективы развития китайской экономики в 2016 году: [Електронний ресурс]. – АО «КПМГ», 2016. – 60 с. – Режим доступу: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/07/ru-ru-china-outlook-2016.pdf>
17. Сідоров В.І. Глобалізація економіки та транснаціоналізована організована злочинність / В.І. Сідоров, С.Ф. Здоровко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». – 2017. – Випуск 6. – С.58-70.